ԴՊԻՐ ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԱՆԾԱՆՈԹ ԵՐԿԵՐԻՑ

Մինչև հյուսիսափայլյան բուռն գործունեության տարիները, մինչև համազգային ճանաչման արժանանալը, Նալբանդյանն ապրում, ուսանում ու գործում էր Նոր Նախիջևանում և Քիշնևում, պատրաստվում հոգևոր կոչման, արդեն արժանացել էր առաջին աստիճաններին, դպիր էր, հոգևորականության շրջանում վայելում էր հարգանք ու հեղինակություն: Ո՞վ գիթե, գուցե հանգամանքներն այլ կերպ դասավորվեին, Նալբանդյանը շարունակեր իր վերելքը՝ արժանանալով հոգևոր առավել բարձր աստիճանների: Բայց ներկա պահին մեր խնդիրը ոչ թե գեղեցիկ ենթադրություններով գայթակղվելն է, այլ ընթերցողի ուշադրությանը հանձնել դպիր Նալբանդյանի գրական գործունեության անծանոթ էջերից մեկ-երկուսը՝ որպես հայելի նրա վաղ տարիների մտածումների և կեցվածքի:

Առաջինը մի պաշտոնական նամակ է, որ Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիայի թեմական առաջնորդի քարտուղար եղած ժամանակ Նալբանդյանն ուղղել է Եփրեմ վարդապետ Ալթնյանցին՝ Սանկտ Պետերբուրգի Հայոց Հոգևոր Կառավարության ազդեցիկ անդամներից մեկին, որի հետ առաջներում էլ նամակագրություն էր ունեցել:

Ընդհանրապես, Նալբանդյանի նամակներն ու գրությունները, կարելի է ասել՝ հնարավոր լիակատարությամբ հրատարակել են Ե. Շահազիզն ու Ա. Ինճիկյանը, իսկ թերին լրացրել Աշոտ Հովհաննիսյանը: Այնպես որ, նորություն ապասելը, թվում է, անկարելի էր: Եվ այնուհանդերձ՝ Նալբանդյանի Երկերի ժողովածուի երեք հրատարակություններից, նրա Դիվանի, նրան վերաբերող վավերագրերի ժողովածուի լույս աշխարհ գալուց հետո էլ Երևանի ձեռագիր հավաքածոները հետազոտողին անակնկալներ են մատուցում՝ ուրախացնելով նոր ու անհայտ ինքնագրերի հայտնությամբ: Դրանցից մեկը ստորև հրատարակվող նամակն է: Նրա բնագիրը ներկայումս պահվում է Ե. Չարենցի անվան Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գյուտ Աղանյանի թողոններ № 1083: Բուն գրությունը մաքուր արտագրված է (հավանաբար, Մ. Նալբանդյանի սևագիր օրինակից) անծա-

նոթ անձնավորության, հարկավ, Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիայի լուսավորչական Հայոց թեմական առաջնորդ Մատթեոս Վեհապետյանի դիվանատան փորձված գրագիրներից մեկի ձեռքով, որը հայերենի տառերը գծագրելու խնդրում ժամանակին ընդօրինակել է Ներսես Աշտարակեցու գրչության ոճը: Ամենաթռուցիկ համեմատությունն իսկ դա կհաստատի: Իսկ գրության վերջում եղած ստորագրությունն անվերապահորեն Միքայել Նալբանդյանինն է՝ գեղեցիկ, համաչափ:

Ձեռագրի առաջին էջի ձախ լուսանցքի վարի մասում (ներքևից վերև) ինչ-որ մեկը, մատիտով, հետագայում գրել է. «Նալբանդյանի ստորագրությունը»: Մեջ բերենք նախ նամակի բնագիրը, որն առաջին հայացքից պաշտոնական է և գրեթե կապ չունի առաքողի կամ ստորագրողի անձնական հետաքրքրությունների հետ.

Դիւանատուն Լուսաւորչական Հայոց
Թեմական Առաջնորդի Նոր Իսխիջևանայ և Բեսարաբիոյ
հմր 74, ի 4 մարտի 1852 ամի, ի Քիշնև

Նորին սրբութեան
Հայր Եփրեմայ վարդապետի Ալթնեանց
Անդամոյ Հ. Հ. կառավարութեան Ս. Պ.—բուրղայ

Դիւանատունս ընկալեալ ի 2 ներկայ մարտի ընդ միաւորականի Հոգեւոր Կառավարութեան տեղւոյդ զկնքափակ ծրար մի յանուն Նորին Գերամբարձ Սրբազան Քահանայապետութեան գրեալ որպէս թէ ի Նորին գերազանցութենէ աղայ Խաչատրոյ Լազարեանց. ի նմին իսկ րոպէի մատոյց զայն Բարձր Սրբազան Գլխոյն իւրոյ՝ յայտնելով նմա զպահանջողութենէ Հոգևոր Կառավարութեանն տեղւոյդ վասն տալոյ անյապաղ զծանօթութիւն զատացմանէ այնորիկ գրութեան ուղղակի Նորին Վեհ գերազանցութեան աղայ Խաչատրոյ Յովակիմեան Լազարեանց: Այլ Նորին Բարձր Սրբազնութիւն բարեհաճեցաւ հրամայել ո՛չ տալ տեղեկութիւն Նորին գերազանցութեան զատացմանէ այնորիկ նամակի ի պատճառս գրեալ լինելոյն այնմիկ ի Ձերոյին Սրբութեան ձերով անձնական ստորագրութեամբ: Այլ հաւանեալ ընդ բանս նոյն Հոգևոր Կառավարութեանն յաղագս ո՛չ ի գործ դնելոյ զնշմարտութիւն յիւրում գրութեան, հրամայեաց տալ ձեզ ուղղակի գիտել զայնմանէ ի միամտութիւն՝ յանձնելով ամին և զծրար մի պահարանեալ յանուն ձեր:

Ի հետևումն այս եղանակ հրամանի Նորին Գերամբարձ Սրբազան Քահանայապետութեան՝ դիւանատունս պատիւ ունի ընդ այսմ առաքել առ ձեզ զայն ծրար, ծանուցանելով զվերտողեալ տեղեկութեանցն միանգամայն և խնդրե խոնարհաբար թելադրել զՀոգևոր Ատեանն տեղւոյդ պահպանել ի գրութիւնս իւր զսահմանեալ եղանակն թղթակցութեան՝ խոյս տալով յայնմ ամենայնէ, որք ունին զցոյց կոշտութեան:

Քարտուղար՝ **Միքայէլ դպիր Նալբանդեանց**

Շարժառիթն, ինչպես տեսնում ենք, բավականաչափ զվարճալի է. Ս. Պետերբուրգի Հայոց Հոգևոր Կառավարության գրասենյակի աշխատակիցները հայ մեծահարուստ Խաչատուր Լազարյանի անունով փակ ծրար են ուղարկել Նոր Նախիջևանի և Բեսարաբիայի հայոց հոգևոր թեմի առաջնորդ Մատթեոս արքեպիսկոպոս Վեհապետյանին: Բայց երբ ծրարն ստացվում է Քիշնևում և հանձնվում առաջնորդին, իսկ վերջինս էլ բաց է անում այն, պարզվում է, որ նրա մեջ Խաչատուր Լազարյանից ոչ մի գրություն

չկա, փոխարենը եղել է ինչ-որ թղթակցություն Եփրեմ վարդապետ Ալթընյանի ստորագրությամբ, որն ըստ նվիրապետական կարգի լինելով Մատթեոս Վեհապետյանի ստորադրյալը, մոռանալով պատշաճության սահմանները և եկեղեցական կարգ ու կանոնը, իր անմիջական հոգևոր պետից պահանջում էր հաղորդել ինչ-ինչ տեղեկություններ: Վեհապետյանը, բնական է, Լ. Ս. Գ. Գ. յաններին որևէ պատասխան չի տալիս, այլ միայն առանձին փակ ծրարով նամակ է ուղղում Եփրեմ վարդապետին՝ հարկավ, նրա ուշադրությունը հրավիրելով անցանկալի թյուրիմացության վրա, իսկ Նալբանդյանին էլ հանձնարարում իր նամակը և նկատառումները հասցնել ու հաղորդել ըստ պատկանելույն:

Նալբանդյանն, ինչ խոսք, անմիջապես կատարում է այդ հանձնարարությունը՝ վարվելով նախանձելի տակտով, կշտամբանքի սլաքներն ուղղելով ոչ թե Եփրեմ վարդապետին, այլ հոգևոր կառավարչության գրասենյակի աշխատակիցներին, թեպետ այլ պայմաններում, գուցե և, այլ կերպ վարվեր:

Նամակի լեզուն, ինչպես տեսնում ենք, զուսպ է ու պաշտոնական, բայց ո՛չ կոշտ: Կատարելով թեմական առջևորդ Մատթեոս արքեպիսկոպոս Վեհապետյանի՝ իր անմիջական իշխանավորի հանձնարարությունը, Նալբանդյանը խնդրում է Եփրեմ վարդապետ Ալթնյանին առաջիկայում լինել աչալուրջ և կարգի հրավիրել իր իրավասությանն ենթակա՝ Ս. Պետերբուրգի Հայոց Հոգևոր Կառավարության ատյանի աշխատակիցներին, որոնք չիմանալով գրություններ կազմելու ոճը և թղթակցություններն առաքելու սահմանված կարգն ու եղանակը, իրենց անտեղի պահանջներով անցել էին պատշաճության սահմանները և վիրավորել թեմական առաջնորդի արժանապատվությունը:

Չլինելով հանդերձ պաշտոնական-ձևամոլական սովորույթների համակիրներից՝ Նալբանդյանն իր պարտականությունների մեջ սիրում էր կարգ ու կանոն: Այս էլ վկայում է ներկա գրությունը: Իսկ այն հավաստումը, որ ինքը ներկա դեպքում լոկ փոխանցողն է թեմական առաջնորդի խոսքերի ու հրահանգների, պարզապես իրողությունը մեղմելու համար է ասված:

Երկրորդ ինքնագիրը տարիքով ավելի երեց է և ծավալով՝ առավել ընդարձակ: Տարբեր է նաև ժանրը: Խոսքը Նալբանդյանի գրական երախայրիքի մասին է, դպիր Միքայել Նալբանդյանի առաջին կրոնաբարոյախոսական շարադրության կամ քարոզի մասին, որի բնագիրը նույնպես հրաշքով պահպանվել ու հասել է մեզ և, չգիտես ինչու, առ այսօր անտեսվել, գուցե և գիտակցորեն շրջանցվել է ավագ ու կրտսեր բոլոր նալբանդյանագետներից:

Ձեռագրի արժեքը մեծանում է նաև նրանով, որ ընդհանրապես Նալբանդյանի ինքնագրերից շատ քիչ բան է պահպանվել ու հասել մինչև մեր օրերը, իսկ եղածն էլ մատների վրա կարելի է հաշվել, ո՞ւր մնա վաղ շրջանի գրվածքների ինքնագրերը, որոնք, բացառությամբ մի քանի նամակի ու երկու-երեք բանաստեղծության, գլխովին անհայտ ու անծանոթ են: Այնպես որ, նորահայտ ինքնագիրը ունի ոչ միայն գրական-պատմական, այլև նեղ իմաստով՝ աղբյուրագիտական-բանասիրական արժեք ու նշանակություն: Այս բնագիրը բավականաչափ ընդարձակ է, ավելի քան վեց մանթյուն: Այս բնագիրը բավականաչափ ընդարձակ է, ավելի քան վեց մանթյուն: Ամբողջ էջ, և ամփոփված է անվարժ ձեռքով պատրաստված ութ էջանոց մի բատար

կի վեց էջը լրիվ և յոթի վերին մասը. վերջինիս շարունակությունը և հաջորդ, ութերորդ էջը մնացել են մաքուր:

Ամբողջությամբ վերցրած՝ ձեռագիրը վատ է պահպանվել. բոլոր թերթերի վերին մասի մոտավորապես մեկ-երրորդը ժամանակին թրջվել է, որի հետևանքով թուղթն աստիճանաբար քայքայվել է, գիրը խունացել, որոշ բառեր ու արտահայտություններ կամ սրբվել են, կամ վերծանվում են մեծ դժվարությամբ: Այդպիսիք մենք տպագրում ենք սուր փակագծերի մեջ: Նալբանդյանի գրչությունն ընդհանրապես ընթեռնելի է, իսկ գրերը մանր են ու գեղեցիկ: Բայց ներկա շարադրության մեջ ձգտելով մտքերն արտահայտել պերճ լեզվով, իսկ երբեմն էլ՝ անսովոր բառերով, ու ո՛չ միշտ հոգ տանելով որոշ տառեր հստակորեն զանազանել միմյանցից, ինչպես օրինակ՝ **զ** և **չ**, **ի**, **ե** և **կ**, **ա**, **ւ**, և **ու**, **ո**, **ռ**, **օ** և **ս**, **ր** և **թ**, **ի**, **ե** և **է**, և այլն, դժվարացրել է բնագրի ճիշտ վերծանությունը և անլուծելի խնդիրներ դրել ուսումնասիրողի առջև: Մենք չենք խնայել ո՛չ անձ և ո՛չ ժամանակ, և տարիների անքնությունից ու քննությունից հետո ընթերցողներին ենք ներկայացնում վերծանման արդյունքը՝ ներկայումս բացակայող բառերն ու տառերը բերելով սուր փակագծերի մեջ, իսկ մեկ-երկու դեպքում էլ, երբ անհնար է եղել կռահել, թե ինչ է գրել Նալբանդյանը, պարզապես համապատասխան տեղերում դրել ենք բազմակետեր՝ առնելով դարձյալ սուր փակագծերի մեջ:

Այս ինքնագիրն ևս պահվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, միայն ոչ այլոց, այլ իր՝ Մ. Նալբանդյանի դիվանի նյութերի շարքում, № 36—1 (3): Դատելով ձեռագրի վերին լուսանցքում եղած ընծայագրից՝ «Նուէր: Ե. Շահազիզ», ենթադրում ենք, որ այն Նալբանդյանի ազգականների ու բարեկամների մոտ եղած ձեռագրերից չի եղել, երբ այդ բոլորը մեկտեղվել ու պահվում էին նախախորհրդային տարիներին՝ Նոր Նախիջևանի գավառային թանգարանում, իսկ այնուհետև փոխադրվեցին Հայաստանի կուլտուր-պատմական թանգարանի գրական բաժին: Պատկառելի բանասեր Ե. Շահազիզը, մեր համոզմամբ, ձեռագիրը ձեռք է բերել հետագայում, 20-ական թթ. երկրորդ կեսին կամ 30-ական թթ. սկզբներին և ուրիշ շատ նյութերի հետ միասին նվիրել նույն թանգարանի գրական բաժնին, ըստ սովորության: Ձեռագիրը ո՛չ ամբողջությամբ, ո՛չ էլ մասնակիորեն չի օգտագործվել նրա կազմած՝ «Դիվան Միքայել Նալբանդյանի» հատորում (1932), որ նույնպես անուղղակի կռվան է հօգուտ տվյալ վարկածի:

Բնույթով սույն գրվածքը հիշեցնում է քարոզ: «Երջանկութիւն հարստութեան» խորագրից անմիջապես հետո կա նշում՝ **«Մատթ. ԻԷ, 57—60»**, որ այլ բան չէ, քան քարոզի բնաբան և փոխ է առնված Մատթեոսի Ավետարանի՝ Հիսուսի թաղմանը նվիրված դրվագից. «Եւ իբրև երեկոյ եղև, եկն այր մի մեծատուն յԱրիմաթեայ, որում անունն էր Յովսէփ. որ աշակերտեցաւ իսկ Յիսուսի: Սա մատոցեալ առ Պեղատոս՝ խնդրեաց զմարմինն Յիսուսի: Յայնժամ Պեղատոս հրամայեաց տալ զմարմինն: Եւ առեալ մարմինն Յովսէփ՝ պատեաց սուրբ կտաւօք, և եդ ի նոր գերեզմանի, զոր փորեաց ի վիմի, և թաւալեցուցեալ կափարիչ դրան գերեզմանին վէմ մի մեծ՝ գնաց»:

Հովսեփ Արիմաթացու այս արարքն էլ Մ. Նալբանդյանի համար առիթ է դարձել շարադրելու իր հայացքները մարդկանց երջանկություն բերող հարստության, ավելի ճիշտ՝ այդ հարստության «բարեպատեհ կիրառութեան» մասին, կիրառություն, որ բնավ «ո՛չ վնասէ քաղաքական կարգի, ճշմարտութեան և բարուց բարելաւութեան»:

Դեռ, ինչպես հարկն է, անհաղորդ լինելով հանրային կյանքի շարժիչ լծակների մասին գոյություն ունեցող ժամանակի գիտական հայեցություններին և առաջնորդվելով առավելապես առողջ բանականությամբ, Նալբանդյանն աշխարհում կատարվող ամեն ինչ վերագրում է նախախնամության կամքին և համոզված հայտարարում, որ բոլոր բարիքների պարգևողը Աստված է, իսկ Աստված ինքը արդարադատ է, ճիշտ է հասկանում մարդկանց մտքերն ու բաղձանքները, միայն նա իրավունք ունի դատելու մարդկանց արարքները և վերջիններիս համար հաշիվ պահանջելու նրանցից: Հետևաբար, մարդուս խնդիրն ու կոչումն է իր ունեցվածքը, որ ժառանգել է նախորդ սերունդներից կամ որպես պարգև ստացել «Հասարակաց հորից», գործածել «վասն արծարծելոյ զերջանկութիւն և զուրախութիւն ի մէջ այլոց բնակչաց երկրի»:

Իսկական երջանիկները նրանք են, ասում է Նալբանդյանը, որոնք այնքան խոհականություն ունեն, որ իրենց ունեցվածքը գործածում են «վասն մասնաւոր և ընդհանուր բարեաց մերձաւորաց իւրեանց», որոնք իրենց մշտական պարտապաններ են համարում «իւրոց քաղաքակցած, իւրոց հայրենեաց և ամենայն մարդկան ազգի», և ունեցվածքը գործադրում նրանց երջանկության համար («վասն նպաստամատոյց լինելոյ երջանկութեան նոցա»):

«Երջանկութիւն հարստութեան» հոդվածը, որպես համեմատության նյութ, հնարավորություն է տալիս հետևելու Նալբանդյանի հոգևոր զարգացմանը՝ նախնական քայլերից մինչև «Երկրագործությունը որպես ուղիղ հանապարհ» աշխատությունը գրելու տարիները և բացահայտելու, թե նա ինչից ուր հասավ: Հակառակ վաղ տարիներին որդեգրած բարոյագիտական սույն տեսության, «Երկրագործության» մեջ Նալբանդյանն արդեն հարուստների բարեգործությանը տալիս է այլ գնահատական՝ համեմատելով այն ծառի տերևի վրա թափված ջրի կաթիլների հետ, որոնք չեն վերացնում արմատի չորությունը. «տերևքը ստանում են մի բոպեական զորություն, և այնչափ միայն»*, իսկ նրա գաղափարատիպ հերոսը հայտարարում է, որ **«Սեփականությունը գողությո՞ւն է»** (նշ. տ., էջ 47): «Հինգ, տասն հոգի ազգասեր, թերևս կարողության տեր մարդիկ, դնենք թե կամենային գոհել յուրյանց ստացվածքը ազգի օգտին, բայց հինգ, տասն ուժը ի՞նչ կարող է օգնել, ի՞նչպես կարող է դեմ դնել միլիոնավոր ժողովրդի կարողության» (նշ. տ., էջ 69): Ընդհանուրին երջանկության կարող է հասցնել, նկատում է Նալբանդյանը, միայն լուսավորությունը, իսկ ստրկության և աղքատության մեջ չի կարող լինել լուսավորություն:

«Այսպես խոսելով՝ չենք մերժում,—ասում է Նալբանդյանը,—մարդկային կյանքի բարոյական կողմը, թեև մեր ճանաչած բարոյականությունը մարդկային համերաշխությունից կբխի և Սինայի հետ վերաբերություն չունի...» (նշ. տ., էջ 70):

Եվ այնուհանդերձ, հակառակ այս ամենի, Նալբանդյանը տարվում է նաև այդօրինակ խոհերով, փայփայում նման համոզումներ, մինչ Պետրոնաև պավլովյան բերդում (թե՞ այնտեղից դուրս գալուց հետո կամ աքսորում) կազմում էր տակավին մեզ անծանոթ հայ մեծահարուստի (թե՞ անձամբ իր) կտակագիրը՝ ազգին թողած ժառանգության երկու-երրորդը արևմտահայ իրականության մեջ լուսավորություն տարածելու նպատակին ծառայեցնելու համար՝ և այն էլ Պարիսար լեռան լանջերի հայոց հին վանքերից

* **Մ. Նալբանդյան**, Երկերի լիակատար ժողովածու վեց հատորով, հ. 4, Ե., 1983, էջ 38;

մեկում հիմնադրվելիք հոգևոր միաբանության անդամների միջոցով. «Միաբանության էական խորհուրդը և նպատակն է յուր վանքի պատերի մեջ կազմել մի ուսումնական ազգային հարազատ կենտրոն և այդ կենտրոնից ազդել ազգի լուսավորության վերա՝ հիմնելով և պահպանելով յուր մեջ դպրոց և տպարան»,—գրում էր Նալբանդյանը (տե՛ս Ե. Շահազիզ, Միքայել Ղազարյան-Նալբանդյանց, կենսագրություն, Մոսկվա, 1897, էջ 134): Նույն նպատակների համար էր նա ջանում ծառայեցնել հնդկահայերի՝ Նոր Նախիջևանին կտակած գումարները, և այդ դատը շահելու համար, չնայած քայքայված առողջությանը, հանձն է առնում մեկնելու Հնդկաստան:

Այս էլ ասենք, որ Նալբանդյանի ծրագրած այդ հոգևոր միաբանությունը գործելու էր Պոլսի Պատրիարքի և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հովանավորության ներքո, իրողություն, որ իրավունք է տալիս խորհելու կյանքի վերջին շրջանում, մասնավորապես Եկեղեցու և հոգևորականության, նաև կրոնական բարոյականության նկատմամբ Նալբանդյանի հայացքների մեջ տեղի ունեցած որոշակի շրջադարձի մասին, որով նա, կարծես, նորովի վերակրկնում էր պատանեկան օրերի «Երջանկութիւն հարստութեան» քարոզի մտքերը: Բայց այդ հարցերի մասին մեկ այլ անգամ:

Ստորև մեջ բերենք Նալբանդյանի անչափ ուշագրավ ու ցարդ անծանոթ գրական երախայրիքը՝ «Երջանկութիւն հարստութեան» կրոնաբարոյախոսական քարոզը:

Նալբանդյանի անծանոթ էջերը հրատարակության պատրաստելիս՝ բնագրի մեջ ուղղումներ չենք կատարել. հեղինակի գրածը, նրա լեզուն ու ոճը ամենուր թողել ենք անփոփոխ, կանոնավորելով միայն չորս-հինգ բառի ուղղագրությունը (որոնցից մեկ-երկուսը ունի կրկնակ ձևեր). դրանք են՝ Արեմաթացի, Յովսեփայ, հռոմեական, ընդարձակատարր: Մենք հիշյալ բառաձևերը սրբագրել ենք կամ բերել միասնության՝ օգտագործելով մեկ ընդհանուր ձև՝ Արիմաթացի, Յովսէփայ, հռովմէական, ընդարձակատար: Ինչ վերաբերում է քարոզի բնագրում առկա սուրբգրային կամ ավետարանական քաղվածքներին ու հղումներին, ապա դրանց վերաբերյալ անհրաժեշտ գտանք հրապարակման վերջում տալ սեղմ բացատրություններ՝ բնագրի համապատասխան էջերում արաբական թվանշաններով համարակալելով մեր նկատողությունները, իսկ հետո էլ մեջ բերելով ծանոթագրվելիք արտահայտությունները:

Վերծանության ընթացքում ինձ սիրահոժար օգնել է բանասեր Արմենուհի Ինճիկյանը, որի համար հայտնում եմ ջերմ շնորհակալություն:

1 ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

(Մատթ<թէոս>. ԻԷ, 57—60)

Երջանիկ է, զոր Աստուած ետ ու ետէ՝ խիլայեալ բարութեամբ երկրի: Ի ստաց<ուածս Աստուծոյ> պարունակին զօրութիւնք՝ առնել բազբաց բարիս: Սակայն պարտ <էր նմա լինիլ> միայն տնտես ի ձեռին Աստուծոյ և չասել, թէ իմ է ամենայն, զոր միանգամ ունիմ. ո՛չ, այն ամենայն է սեպհականութիւն Աստուծոյ, և պարտ է ի գործ դնել ի փառս նորա: Ունելով ի ձեռին զաղբերս օրհնութեան վասն աշխարհի, կարէ նա առավել վայելել ի բարերարութիւնս իւր և ի խնամարկութիւնս, քան յազդեցութիւնս զօրութեան և ի փաղփիւն մեծաշուք փառաց: Երբեմն

ասիցեն զնմանէ յետնորդք։ «Էր նա անզուգական քրիստոնեայ՝ այր պատուական, բարձրացեալ բարեպաշտութեամբ և արժանաւոր՝ գերազանցութեանց և իւրումն երջանկութեան»։

Մեսիայն ի մեծի աւուր սարսափման, որպէս յանցաւոր ի մէջ մեղաւորաց, իսպառ հեղեալ զարիւն իւր՝ արձակեաց զոգին։ Սառուցեալ մարմին նորա առանձինն կախեալ կայր ի խաչին, ի մթնաղօտ շամանդաղի վերահաս գիշերոյն։ Ժողովուրդն, որ ցայն վայր հայէր ի տեսարանին անկարեկից և բերանաբաց, փոքր առ փոքր ցրուէր՝ յիւրաքանչիւր բնակութիւնս։ Թշնամիքն Յիսուսի, յաղթական վկայք մահու նորա՝ զովացուցեալ զքէն նախանձու իւրեանց յարենէ նորա, դառնային Երուսաղէմ՝ տօնել զյաղթութիւնն։

Երկչոտ բարեկամք և սիրելիք Փրկչին՝ զարհուրեալք ի կասկածանաց ամբոխին, ո՛չ յանդգնէին հուպ լինիլ առ խաչեալն. արտասուօք հեռանային և նոքա՝ թագուցեալ զանկոպար տրտմութիւն իւրեանց ընդ յարկաւ տան իւրեանց։ Կայր Գողգոթայ յամայութեան, և ի գլուխ նորա, ի մութ գիշերոյն՝ խաչն, յորոյ վերայ կայր Աստուածային մեռալն։ Յայսմ միջոցի Երուսաղէմէ արագաքայլ ընթացիւք մերձենային Աբք լցեալք բարեպաշտութեամբ։ Սոքա հուպ եղեն ի խաչն և բարձին անտի զամենամաքուր մարմինն։ Սա էր Յովսէփ Արիմաթացին՝ մին ի մեծատուն և մեծարոյ քաղաքացեաց Երուսաղէմի և անդամ ծայրագոյն դատաստանին, զոր և մեծարէր ինքն՝ Պիղատոս փոխարքայն Հռովմայեցւոց։ Ըստ խնդրոյ նորա՝ Պիղատոս հրաման եաց նմա թաղել զմարմին Աստուածայնոյն։ Վասն այսորիկ իսկ և եկն Յովսէփ՝ ծառայիւք իւրովք հանդերձ։ Ընդ նմա էր և Նիկոդիմոս՝ մի յերևելի և արգոյ փարիսեցւոց։ Պաշտօնեայք նորա բերին զմուռս և հալուէ՝ լտերս իբրև հարիւր։ Այսոքիւք անուշահոտ խնկովք պատեցան ի մաքուր կտաւս նշխարքն սուրբ և ի պարտիզին Յովսէփայ, ուր այրն այս բարետոհմիկ հրամայեալ էր փորել ի վիմի գերեզման գերդաստանի իւրոյ, եդան ի նորափոր գերեզմանի, յորում տակաւին չէր ոք եդեալ։ Զհետ տրտմալի հանդիսիս այսորիկ երթային լալով՝ Մարիամ Մագդաղենացի, Մարիամ, Մայր Յակոբայ և Յովսեայ։ Սոքա առ երկիւղի հայէին ի հեռաստանէ ի տեղի հանգստեան անգին մարմնոյն[2]։/

2 Ուր ի տկարութեան տեղի ետ աղքատութիւն աշակերտաց Յիսուսի, անդ փայլեցաւ այժմ բարեպատեհ կիրառութիւն հարստութեան և երեւելութեան Յովսէփայ Արիմաթացւոյ և Նիկոդիմոսի։ Ուր բազում անգամ ի գործ կարի արդար կամ յոյժ անպարտ՝ շրթունք աղքատութեան ստիպին լռել, անդ տակաւին այր, որ ունի ի ձեռին զկարողութիւն և զհնարս, համարձակի ամբառնալ զիւր բարբառ։ Զոր փոխարքայն հռով-

---

[1] **«...Եկն Յովսէփ... ընդ նմա էր և Նիկոդիմոս... Պաշտօնեայք նորա բերին զմուռս...»** և այլն — Հիսուսի թաղման դրվագը Մ. Նալբանդյանը շարադրել է ո՛չ թե ըստ Մատթեոսի Ավետարանի, որը մինչև անգամ չի հիշում Հովսեփ Արիմաթացու գործակցի՝ Նիկոդիմոսի անունը, այլ հայտնի բոլոր տվյալների համադրությամբ, առավելապես, ըստ Հովհաննու Ավետարանի հետևյալ հատվածի.

«... և եբեր զմուռս խառն ընդ հալուէս՝ իբրև լտերս հարեւր։ Առին զմարմինն Յիսուսի և պատեցին կտաւովք՝ խնկովքն հանդերձ, որպէս օրէն էր հրէից պատել» (Հովհաննէս, ԺԹ, 39—40)։

[2] **«Սոքա առ երկիւղի հայէին ի հեռաստանէ...»**—Արտահայտությունն իր զուգահեռն ունի Մատթեոսի Ավետարանում. «Էին անդ կանայք, բազումք կային ի հեռաստանէ և հայէին» (ԻԷ, 55)։

մէական զլանայր ապաքէն արիւնալի <ար>տասուօք մօրն Յիսուսի, աղաղակին սիրելի աշակերտացն,, այս նոյն ["] շնորհեաց մեծարանօք, ըստ ցանկութեան անդամոց ծայրագոյն դատաստանի Երուսաղէմի: Պատմագիրք սուրբք ո՛չ ընդ վայր գրեցին վասն յետնոց զանցս զայս ըստ ամենայնի մանրամասն հանգամանաց[3]: Ո՛չ երբէք կամելով արհամարհել զայն, զոր Աստուած օրհնեաց մեծագանձ հարստութեամբ, նոքա, թուի թէ, առանձին իմն կամէին պատուասիրել զյիշատակ այնոցիկ արանց, որք հանդիսացան հանճարեղ կիրառութեամբ ճոխութեան իրեանց: Եւ հակառակ այսմ, նոքին իսկ աւանդեցին մեզ զպատմութիւն մեծատուն պատանւոյն, որ հարցանէր զՏէր, թէ զի՞նչ արդեօք առնիցէ, զի լինիցի կատարեալ, որ սակայն ո՛չ կամեցաւ վասն Յիսուսի հրաժեշտ տալ ի ճոխութենէ իւրմէ, այլ խռովեցաւ և անհետ եղև[4]: Եւ Յիսուս իսկ՝ յասելն ցպատանին, զի վաճառեսցէ զինչս իւր և բաշխեսցէ աղքատաց, կամէր միայն փորձել զնա: Եւ ո՛չ երբէք էր կամք նորա յայն, զի ամենայն ոք, որ կամիցի ժառանգել զԱրքայութիւն Երկնից, հրաժարեսցի յամենայն ստացուածոց իւրոց և ի ճոխութեանց ի պէտս աղքատաց: Քանզի զի՞նչ օգուտ լինէր, եթէ ամենայն մեծատունք զօնէին զիւրեանց ստացուածս: Մեծատունքն լինէին աղքատք, իսկ աղքատք՝ գոլով անկիրթք առ յղփութիւնս, լինէին ապաքէն վատթար տրամադրիչք ճոխութեանց ի ձեռս նոցա հասելոց:

Յորժամ Յիսուս ասաց, թէ դժուարին է մեծատան մտանել յԱրքայութիւն Երկնից[5], կամէր միայն ցուցանել զվտանգս և զխոչընդակութիւնըս՝ ծագեալս ի ճոխութեանց, վասն բարետոհմ առնելոյ զոգին. այլ թէ ճոխութիւն և իշխանութիւն իցեն հակառակ առաքինութեան և բարեպաշտութեան, ինչ ո՛չ երկմտէր ի նոսին Քրիստոս: Մի՞թէ Դաւիթ չէր հզօր և ճոխ ի թագաւորս երկրի, և ընդ նմին՝ բարեպաշտ և երկիւղած յԱստուծոյ: Ըստ այսմ ահա՛ բազում անգամ յոչ խելամուտ լինելոյն և բազում անգամ ևս՝ ի չափազանց ջերմեռանդութենէ, երբեմն և՛ թագաւորք, և՛ մեծատունն ենթադրեալք թողուին զիւրեանց տէրութիւնս, զի կամաւոր յետին աղքատութեամբ գնեսցեն անձանց զԱրքայութիւն Երկնից: Ըստ այսմ՝ ահա՛ ցարդ ևս արժանի է համբուն ստգտանաց, յորժամ սուտ բարեպաշտ ոք կա՛մ խորասոյզ ի ցնորս՝ վշտագին ամբարտաւանդութեամբ, կա՛մ նաև արհամարհ նախանձու բերեալ, վարկանի զամենայն հարուստս անընդունակ ի լինել հետևող Յիսուսի և զտիրելն իսկ երկրաւոր ճոխութեան համարի ի մեղս իսկ: Ո՛չ է այն անսուրբ, զոր տէր Աստուած ետ մարդոյ, այլ զոր սիրտն առնու ի կիր ի չարիս զպար-
3 գևսն: / Եւ ո՛չ մարդոյ է դատել զեղանակ, թէ զիա՞րդ դնէ ի գործ զպարգևս բաղդին առաւել, որ ստացեալն է զայն, եթէ գործածութիւնն ակն յայտնի ո՛չ վնասէ քաղաքական կարգի, ճշմարտութեան և բարուցն բարելաւութեան: Յայսպիսի դիպուածս կարգաւորեալ Պետութիւնն պար-

[3] «պատմագիրք սուրբք...»—Նկատի ունի ավետարանիչներին:

[4] «...զպատմութիւն մեծատուն պատանւոյն»—տե՛ս Մատթեոս, ԺԹ, 13—22, մասնավորապես՝ «...Վարդապե՛տ բարի, զի՞նչ բարի գործեցից, զի ընդունիցիմ զկեանսն յաւիտենականս... Ասէ ցնա Յիսուս. Եթէ կամիս կատարեալ լինել. ե՛րթ, վաճառեա՛ զինչս քո և տո՛ւր աղքատաց, և ունիցիս գանձս յերկինս, և եկ զկնի իմ: Իբրև լուաւ պատանին զբանն, գնաց տրտմեալ, զի ունէր ստացուածս բազումս» (16,21—22):

[5] «...Դժուարին է մեծատան մտանել յԱրքայութիւն...»—տե՛ս Մատթեոսի Ավետարա-
Ն նի նույն գլխում. «Դժուարացաւ մտցէ մեծատունն յարքայութիւն երկնից...» (ԺԹ, 23);

տի միայն ո՛չ ներել կամ պատուհասել զվնասաբեր կիրառութիւն ճոխութեանց ի չարիս: Այլ ուր ո՛չ հասանէ զօրութիւն և իշխանութիւն Պետութեան, <անդ> է իշխանութիւն Աստուածային: Ընդ նմին կարի սովորական է վրիպակն, յոր գլորին անձինք զուրկք ի ստացուածոց, որք նախատակոծ առնեն զփարթամս վասն եղանակին դիտաւորութեանց նոցա և վասն կիրառութեան ստացուածոց իւրեանց, որք և արկանեն ընդ բամբասանօք և ընդ զպարտութեամբք զայնոսիկ, որք ի կենցաղավարութիւնս հասարակաց՝ վայելեն յարտաքին իմն երևելութիւն: Այլ այսպիսի դատողութիւնք, թէպէտ և ո՛չ միշտ թիւնաւորեալք խառնուածովք նախանձաբեկ զգայութեանց, ուր, ուրեմն, լինին ճշգրիտ, որպէս ի ըստգտանս, նոյնպէս և ի գովեստս, քանզի իւրաքանչիւր ոք չափէ զձիրս այլոց իւրով՝ ըստ կամաց կազմեալ չափով: Արծաթասէրն նախատէ զմեծատունն լինել անառակ, եթէ նա կեայ համեմատ ըստ իւրում հարստութեան: Տգէտն դատապարտէ զնա, յորժամ տեսանէ, զի նա զմեծ մասն իւրոց ստացուածոց ի գործ դնէ ի նպաստ ուսմանց կամ շահաբեր կարգադրութեանց: Փափկասէրն վարկանի հիմարութիւն զվատնելն զարդեանս ի յայտնութիւնս և ի գիւտս մեծամեծ գիտութեանց, վասն այն, զի վատնեացէ զայնոսիկ ի զբօսանս և ի խրախուս:

Միայն Աստուած է, որ դատէ արդարութեամբ: Նա գիտէ զխորհուրդս և զբաղձանս այնորիկ, որում յանձն առնէ զերևելի գոյս և զմեծ կարողութիւն յերկրի: Միայն Աստուծոյ է գործ դատել զայն, որում ինքն է տուեալ ի կառավարել զմեծ իմն, առաւել քան այլոց: Նա ինքն ունի պահանջել ի նմանէ զհամարս և ասել միում. «Ես ետու քեզ զփոքրն, արդ, ծառայ հաւատարիմ, եդից զքեզ ի վերա բազմաց: Իսկ քեզ, անհարազատ, որում տուեալ էի զբազումն, կայ և մնայ ճիշդ հաշիւ»: Ամենայն ոք հարուստ, որ մի անգամ կամի ստանալ զպատուական անուն իմաստնոյ և Քրիստոնէի, ո՛չ համարի զինքն իսկական և յարատև իշխան ձրից բաղդին յանձն եղելոյ նմա, այլ միայն տնտես՝ եդեալ յԱստուծոյ առ սակաւ ժամանակ: Նաև ո՞ արդեօք լինէր այնքան տխմար, զի համարէր իսկական սեպհականութիւն իւր զայն, զոր ի կենցաղավարութեան այնպէս ուսաք կոչել: Նա եկեալ է յաշխարհս մերկ և ազքատ, և ելանէ անտի չքաւոր ևս: Զոր ինչ ունէր ի ձեռին, այն ամենայն էր պարգև Աստուածային, որ և մնայ իսկ աստ: Եւ ամենայն, զոր ունիմք մեք այժմ, եղեալ էր սեպհականութիւն նախնեաց, և դարձեալ՝ յորժամ փտեսցին ոսկերք մեր, յապագայ դարս լինիցի ստացուած յետնորդաց, որք այնքան դոյզն իմն ծանիցին զմեզ, որպէս և մեք զամենայն նախկին տեարս մերոց ստացուածոց: Զոր ինչ ունէր հողն, մնասցէ հողոյն: Գումար այսորիկ յամբողջն յատկապէս ո՛չ առաւելու և ո՛չ նուազէ, այլ միայն անցանէ ձեռաց ի ձեռս, տարորոշ մասամբք, երբեմն մեծ մեծ և երբեմն դուզնաքեայ: Իւրաքանչիւր ոք ի մահկանացուաց ստանայ յայսմանէ ըստ շնորհաց Աստուծոյ զիւր բաժին դուզնաքեայ, առ քանի մի ամս: Ահա՛ այս է հնարն, զոր շնորհեալ է նմա Հայրն հաւասարակաց ո՛չ միայն վասն պահպանութեան անձին իւրոյ, առողջութեան մարմնոյ և բարերամութեան [՞] հոգւոյ, այլ և վասն արծարծելոյ զերջանկութիւն և զուրախութիւն ի մէջ այլոց բնակչաց երկրի: /

4 Ապա ուրեմն՝ որ միանգամ ի գանձուց իւրոց, զոր շնորհեալ է նմա ողորմութիւնն Աստուծոյ, վասն անձին իւրոյ էառ ի կիր այնչափ և եթ, որչափ պահանջէին, անշուշտ, կարիք, և, հակառակ այսմ, ետ բաժինս

առաւել այնոցիկ, որք ստացեալ ունէին մթերս* նուազագոյնս, այնպիսին արժանի է կոչել հաւատարիմ և իմաստուն տնտես[6] Աստուածային յերկրի և ճշմարիտ քրիստոնեայ: Եւ արդարև՝ նախանձելի է երջանկութիւն այնորիկ, որ ունելով զբազմադիմի արտաքին գերազանցութիւնս, ունի տակաւին զբաւական իմաստութիւն՝ արժանաւոր եղանակաւ աստուածանման ի կիր առնուլ զայնոսիկ, վասն մասնաւոր և ընդհանուր բարեաց մերձաւորաց իւրոց: Քանի՞ չքնաղ ընդարձակատար դաշտ լինի բացեալ գեղեցիկ գործունէութեանց նորա: Իւրով կարողութեամբ, իւրով վեհազնութեամբ և իւրով առաքինութեամբ երևի թէ է ի համարի էակաց վերնոց, որք բաշխեն զբարերարութիւնս և ափռեն զօրհնութիւնս Աստուծոյ: Կամ մի՞թէ չէ արժան երջանիկ կոչման նա, որ ունի բաւական իշխանութիւն առնել վասն աշխարհի բարութիւնս բազումս՝ ըստ ըղձի իւրում:

Որ միանգամ այսու դիտաւորութեամբ գուն գործէ բազմացուցանել զիւր երկրաւոր ճոխութիւն, նա ո՛չ է արժան ստգտանաց, այլ առաւել արժանի է գովեստից վասն իւրոց դիտաւորութեանց: Զայնպիսին չէ հնար հաւասարել, ընդ հասարակ ամբոխից ռամկաց, որք կամին լինել ճոխ վասն ճոխութեան, բարդեն վաշխս ի վաշխս[7], կամ զբովանդակ կեանս իւրանց անցուցանեն յանհանգստութիւնս և յերկս, զի յաւուր միում փափկացուցին զմարմինս իրեանց, կամ առ ծանակելի ամբարտաւանութեամբն փայլիլ յաչս այլոց վերիւքն [՞]: Նա ո՛չ է նախատելի, որ ջանայ պահպանել զիւր հարստութիւն վասն այն, զի առաւել վայելեսցէ ուրախութեամբ օգտակարացն, և գործածութեան, որ զբազումս երանաւէտ է, և զի մարթասցի պահել զայն և վասն զաւակաց իւրոց և համազգեաց: Նա գովեստից արժանի է վասն իւրոյ դիտաւորութեան: Զի զնա չէ հնար հաւասարիլ ընդ այնոսիկ անձնասէր, անբան մարդկան, որք հրճուին ի ճոխութիւնս իւրեանց և ճիգն դնեն պահել զայն միայն վասն այն, զի ունիցին կարողութիւն կեալ յառատութեան՝ լաւ քան զայլս պճնիլ և ուտել, կամ զի՝ բազումք կորասցին առաջի նոցա, նախանձեսցին ընդ նոսա, խօսեսցին զնոցանէ. կամ կեղծաւորեսցին համաձայն հպարտութեան նոցա:

Մեծատուն Քրիստոնեայն յերկրաւոր գերազանցութիւնս, զորս ստացեալ է ի նախասահմանութենէ Աստուծոյ, հայի արդարև որպես ի ժամանակաւոր փոխ ի ձեռանէ ամենակարող հրամանահանին տիեզերաց, որպէս ի միջնորդս հասուցանել զառաւել կատարելութիւնս և զերջանկութիւնս ինքեան և այլոց: Վասն որոյ նա ո՛չ երբէք մեծամտի այնու, որ ո՛չ է իւր, այլ է Աստուծոյ և մնալոց է ի սեպհականութիւն Աստուծոյ: Նա յարգէ զտաղանդն հաւատացեալ նմա, թէ և կարևոր ճըգամբք, այլ ընդ նմին և այնու բարետոհմիկ հեզութեամբ, որ ծագէ ի ներքին և ի խորին համոզմանէ, թէ ինքն ո՛չ առ արժանաւորութեան իւրոյ է կարգեալ յայն, և թէ այլք բազումք ըստ իւրեանց առաքինութեան

---

[6] **«...հաւատարիմ և իմաստուն տնտես...»**—տե՛ս Ղուկասի Ավետարանի ԺԲ գլուխը, հավատարիմ տնտեսի մասին Հիսուսի խոսքերը. «Ո՞վ իցէ հաւատարիմ տնտես և իմաստուն...» և այլն (ԺԲ, 42):

* Կարելի է վերծանել նաև՝ **միջոցս**—Պ. Հ.:

[7] **«...Բարդեն վաշխս ի վաշխս...»**—համեմատի՛ր Երեմիայի Մարգարեությանն՝ «Զրկեցին և ո՛չ դադարեցին ժողովել վաշխս ի վերայ վաշխից, և նենգութիւն ի վերայ նենգութեանց» (Թ, 5—6):

և գիտութեան արժանի լինէին առաւել մեծագոյն գերազանցութեանց: Նա կառավարէ զիւր ճոխութիւնս և ի կիր առնու զիւր գերազանցութիւնս ո՛չ վասն իւր, քանզի վասն նորա ո՛չ է պիտոյ բազումն, այլ վասն բարեաց աշխարհի, և զի նա զիւրաքանչիւր ոք ի մերձաւորաց իւրոց, զորս միանգամ տեսանէ, ճանաչէ, զի առ նա է նոյն ընդ նմա միոյ ստեղծողի արարած, զաւակ միոյ Աստուծոյ, նմին իրի և զիւրաքանչիւր ոք, զոր միանգամ տեսանէ ի վիշտս, համարի հաւասարաչափ բաժանորդ այնոցիկ ճոխութեանց, զորս Աստուած յանձնեաց նման առանձինն: /

5 Բնաւին ո՛չ մոռացեալ, զի ստացուածք իւր երբեմն լեալ է սեպհականութիւն նախնեաց և հանդերձեալ է լինիլ երբեմն սեպհականութիւն յետնոց, զմտաւ ածէ և զայն, զի ինքն, որպէս արդեան տնտես, է մըշտընջենաւոր պարտապան իւրոց քաղաքակցաց, իւրոց հայրենեաց և ամենայն մարդկան ազգի: Զայն, որ անառակութեամբ վատնէ զամենայն արդիւնս իւր վասն իւր ևթ, վասն իւր շնչաւորութեան և փափկասիրութեան, համարի նա անհաւատարիմ տնտես Աստուծոյ, վնասակար իւրոց եղբարց, որ զլանայ ի նոցանէ զայն, որ այն ‹1 անընթ.› է միայն վասն նպաստամատոյց լինելոյ երջանկութեան նոցա:

Այսպէս մեծատուն Քրիստոնեայն կատարէ զբանն Յիսուսի՝ ասացեալ առ այն երիտասարդն մեծատուն, թէ «վաճառեա՛ զինչս քո ‹և› տո՛ւր աղքատաց... և ե՛կ զկնի իմ»[8]: Իսկական հետևող է Քրիստոսի, յորժամ յերկրաւոր ստացուածոց իւրոց ո՛չ բազում ինչ ծախէ առ ի բարւոք կենցաղավարութիւն անձին, յորժամ ընդ սահմանաւ փակէ զիւր պիտոյս, զի ի ձեռն այնորիկ առելի մարթասցի պահպանել, որովք մարթասցի լինիլ օգտակար վասն այլոց, արդարև նուիրեաց աղքատաց զիւր ստացուածս: Նա ընտանձանէ միայն զաշխատութիւնս կառավարութեան, որպէս եղեալ յԱստուծոյ բաշխիչ, իսկ այլոց տայ վայելել զօգուտն և զօրհնութիւնն: Գոլով չափաւոր և ժուժկալ՝ նա զլանայ անձին զայն, առանց որոյ կարէ կենցաղավարիլ, և կենայ առանց պճնութեան՝ նման Յիսուսի, բարիս առնէ՝ նման Յիսուսի, ընթանայ հոգւով և դիտաւորութեամբ Աստուծոյ՝ նման Յիսուսի: Ի գերազանցութիւնս իւր և ի ճոխութիւնս չդնէ ինչ գին, այլ միայն յայն, թէ զիա՞րդ միշնորդութեամբ նոցա տարածեսցէ զբարիս մարդկան առաւել այսօր, քան յերեկն: Ինքն ըստ ինքեան է աղքատ, գուցէ թէ միւս ոմն աղքատ է անժուժկալ, պղերգ և ծոյլ, քան զնա. նա հարուստ է միայն վասն այլոց:

Նա է իսկական տէր յիւրոց ստացուածոց, մինչ այլք հարիւրաւորք, հակառակ այնմ, եւ ծառայք իւրոյ ճոխութեան, կապեալ շղթայիւք շռայլութեան, հեշտախտութեան, պճնասիրութեան և անապառութեան: Մեք վարէաք ապաքէն անիրաւութեամբ, եթէ կշտամբէաք զոմանս ի փարթամաց, որք համաձայն իւրոց ստացուածոց առնեն ծախս, իբր թէ պակաս են ի ճշմարիտ քրիստոնէութենէ: Եւ մարդն շնչաւոր, արդարև, առնէ այնպէս, սակայն ի հպարտութենէ և ի բաղձանաց բարւոք կենցաղավարութեան: Եւ հակառակ այսմ՝ իմաստունն առնէ նոյնպէս, զի տացէ. զպարտուապատշաճ հարկ իւրում կոչման, իւրոց քաղաքական յարաբերութեանց: Քանզի մեծ և տակաւին կարի յոյժ հրահանգեալ ամբոխն, որ դատէ զմարդոյ և զերևելութենէ նորա միայն ըստ արտաքին

---

[8] «...վաճառեա՛ ինչս...»—և այլն— տե՛ս Մատթեոսի Ավետարանի ԺԹ գլուխը, նաև վերևում, Մեծատուն պատանու պատմության մասին մեր ծանոթությունը:

փայլման, որ շուրջ զնովաւ, որ և առ անձինս իշխանաւորաց, առանց արտաքին զանազանութեան, ո՛չ յոյժ ապաքէն կարէին ունիլ զյարգ մեծարանաց, պահանջէ զտպաւորութիւն ի զգայութիւնս, զի մարթասցի բռնադատիլ զնա յԱստուած [՞], անշուշտ, պիտառն [՞] մեծարանս անձին:

Ըստ այսմ ցանկալի էր յոյժ, զի իրաքանչիւր վիճակի միշտ ընծայեսցի պարտապատշաճ յարգութիւն. զնոյն պահանջէ և կարգ հասարակաց, և քրիստոնեայն, որչափ և իցէ պարկեշտ, պարտի պահպանել զայս վասն բարերար նպատակի: Նոյնիսկ արտաքինն, որ վասն իմաստնոյն է միայն ծանր պճնութիւն և ծախ, ընդ նմին սատարէ առատ աղբիւր կերակրելոյ վասն բազմաց քաղաքակցաց, որք կեան գործովք ձեռաց իւրեանց և օժանդակ հնար, ի ձեռն որոյ մեծատունն տայ զերեւելի նպաստ աշխատասէր աղքատին, ապա թէ ո՛չ մնայր այն ամենայն ձրի ուտողին: Եթէ իցէ այսպէս, ո՛չ ճոխութիւնն և ո՛չ աղքատութիւնն կարէ լինիլ պատիժ յԱստուծոյ կամ աղբիւր վտանգաց վասն հոգւոց, այլ երկոքին ևս կարեն լինիլ այնպէս վասն յիմարին ըստ զայն կիրառութեան, որպէս կարէին լինիլ երջանկութիւն ի ձեռս իմաստնոյ: /

6 Քանի՞ բազումն անգամ, երբեմն հանճարեղ, այլ աղքատ ոմն, յայտնէ զկենդանի և մաքուր բաղձանս ի բազմացուցանել զմասնաւոր և զընդհանուր բարիս: Այլ չգտանի ի նմա զօրութիւն ի կատարել զայնոսիկ: Գերագոյն յառաջադրութիւնք նորա մնան անյայտ և մոռացեալ, որպէս ընդունայն և գեղեցիկ ցնորք: Թշուառութիւնն, զոր նա սիրով և յօժարութեամբ մերժէր ապաքէն, շարունակի: Ունելով զդիտաւորութիւն բարի, այլ զբաղձանս սնոտի, անդադար պարտի լինել վկայ, թէ զիա՞րդ անիրաւութիւնն միշտ հնարս գտանէ թաքչիլ. ագահութիւնն և արծաթպաշտութիւնն աւերէ զբարին հասարակաց, տգիտութիւնն ‹և նախանձն› բերէ նմա վնաս անփախչելի, զոր ո՛չ կարէ ո՛չ տարամերժել: Ո՞վ, որքան նախանձելի երևի աստ կարողութիւն առաքինի մեծատան, որ նուիրեալ է զիւր հոգին Աստուծոյ, զիւր ստացուածն՝ երջանկութեան մարդկան: Նա գուն գործելով նմանիլ Աստուծոյ՝ ո՛չ ինչ առնու [՞] ի տրամագծի իւրումն գործունէութեան, նմա վճռեալ է կատարել զիւր բարետոհմիկ բաղձանս ըստ խրատելոց սրտի իւրոց: Ցիշխանութեան նորա է գիտութիւն ուսելոց, ջատագովական քարոզ պերճաբանին, ձեռքն հզօրին: Նա օգնէ՝ ուր թէ ձայն յօգնութիւն կոչման, փրկէ, ուր այլք չունելով կարողութիւն՝ ունելով յաչս զարտասուս, հեռանան:

Աղքատութիւնն բառնայ զքաջութիւն սրտի: Որ չունի ինչ, զնա առ ոչինչս համարին ռամիկք: Դիւրին է զնա զապուիլ [՞]: Նմա ոչ ոք ունկն մատուցանէ: Նա պարտի դողալ յամբարտաւանութենէ իշխանի: Զխորհուրդ նորա ո՛չ ուրեք լսեն և ո՛չ ընդունին: Եթէ խօսի փոքր ինչ սրտէ ի սիրտ, կոչեն զայն անհամեստ ցոփութիւն. զբարեհոգութիւն նորա կոչեն երեսպնդութիւն: Քանի՞ ինչ դառն փորձք առնեն զնա վերջապէս երկչոտ: Նա հազիւ թէ յանդգնի յամենգրաւ պահանջմունս: Իսկ ներհակ այսմ՝ յո՞րպիսի օրհնեալ պատկերի երևի մեծատունն: Ուր ի նանիր աղաչէին արդեօք արիւնալի արտասուք Մարիամու, տրտմութիւն Յովհաննու և Պետրոսի[9], անդ էառ զյաղթանակ ի վերայ Պիղատոսի միայն

---

[9] «...տրտմութիւն Յովհաննու և Պետրոսի...»—Հիսուսի աշակերտներին է վերաբերում խոսքը՝ երբեմնի ձկնորս Սիմոն-Պետրոսին և Զեբեդեոսի որդի Հովհաննեսին:

բան մեծարելոյն Յովսէփայ Արիմաթացւոյ: Նմա տուան մաքուր ընչխարք Փրկչին աշխարհի, զի նա տացէ նմա զարժանաւոր տեղի հանգըստեան:

Զաղքատն թէ և իցէ յոյժ բարեգործ, ոչ ոք պատուէ: Աչք ամենեցուն միշտ յօժարութեամբ ձգտին ի փաղփիւն ոսկւոյ և մեծութեան երկրի: Աղքատն հանդերձ իւրով գեղեցիկ գործովք մնայ ի մթան: Եւ եթէ նա արարեալ է զգործ յոյժ մեծ և երևելի, նորա պարգևն է միայն ժպիտ գովասանութեան: Զայն կոչեն նորա պարտաւորութիւն և պաշտօն: Թէև նա բարիս գործեայ, ո՛չ ոք ջանայ նմանիլ նմա: Միայն ի սիրոյ, հանդերձ գերամբարձ զգայնութեամբք ո՛չ ծածկին այն գործք, զորս աղքատն գործէ ի թագաւորանն: Մի միայն Յիսուս Քրիստոս ետես զայրի կինն աղքատ, որ էարկ երկուս լումայս ի գանձարանն[10]: Ո՜հ, գուցէ թէ մեծագոյն մասն էր այն ամենայն մթերից իւրոց: Այլ զկնի փարիսեցւոց, որ փառօք և հանդիսիւ բաշխէին զողորմութիւնս իւրեանց, ի գլուխս ճանապարհաց և ի հրապարակս, ժողովէին բազմութիւնք մարդկան, որք՝ դիւրաւ շլանան և միշտ դատեն ըստ արտաքնոյն:

Ո՛րքան օրհնեալ երևի անդ բարեբաղդութիւն բարեգործ մեծատան: Աչք ամենեցուն յառին ի նա: Զոր ինչ նա գործէ, ամենայն փառաւորի: Եւ մարդիկ նմանիլ կամին փառաւորելոյն: Բազումն անգամ նա բարիս յառաջացուցանէ իւրով օրինակաւ, քան գործով: Ամենայն մարդ ցանկայ նմանիլ նմա. զոր ինչ գործէ նա, տասունք և հարիւրք ընթանան զկնի նորա: Իւրով բարեբարդ վիճակաւն բազումն անգամ առնէ բարիս առաւել քան որչափ ինքն ճանաչէ: Անհաւասիկ բարեբաղդութիւն ճոխութեան: Նա ի ձեռս բարեգործի է ամենառատ օրհնութիւն վասն աշխարհի: Ի հարկէ, առաքինի դիտաւորութիւնք հարստաց չեն աւելի քան զայն, որք իցեն յաղքատս: Մարդիկ իւրեանց փոքու չափով չափեն ըստ արտաքնոյն: Առաջի Աստուծոյ, որ արդարն է, և այն, որում տուեալ է մի քանքար, նոյնպէս հաճոյ է, որպէս այն, որում հատուցեալ է զհազարն, եթէ երկոքին ևս միօրինակ կատարեացեն զիւրեանց պարտաւորութիւնս: Այլ անիրաւութիւն է, որպէս բազումն անգամ պատահի, եթէ յօգտաւէտ և գեղեցիկ գործոց մեծատանց և հարուստ քաղաքացեաց, կամ որք ունին զընդարձակ տէրութիւնս իշխանաց, բարձցին վասն այն զամենայն գին, վասն այն, զի է մեծատուն և կարող, քան զայլս: Անիրաւութիւն է, որպէս և բազումն անգամ պատահի, եթէ զարժանաւոր գովեստն, որ նոցա նուիրի, համարեացին կեղծաւորութիւն ստոր: Ո՛չ,

---

[10] **«Մի միայն Յիսուս Քրիստոս ետես զայրի կինն աղքատ, որ էարկ երկուս լումայս ի գանձարանն»**—Այրի կինը, որ վերջին ստակը գցում է գանձանակ, խորհրդանիշն է բարեգործության բարձրագույն արտահայտության: Այդ դրվագը հիշում են և՛ Մարկոս (ԺԲ, 42—44), և՛ Ղուկաս ավետարանիչները. ըստ որում վերջինիս պատումն ավելի քան մերն է Նալբանդյանի նախընտրած ոճին. «...Ետես (Յիսուս—Պ. Հ.) մեծատունսն, որ արկանէին զտուրս իւրեանց ի գանձանակն: Ետես և զկին ոմն այրի աղքատ, որ արկ անդր երկուս լումայս: Եւ ասէ. «Արդարև ասեմ ձեզ, զի այրին այն աղքատ աւելի արկ, քան զամենեսին: Ամենքին նոքա ի մթերից իւրեանց արկին յընծայսն Աստուծոյ, բայց նա ի կամենեսին: Ամենքին նոքա ի մթերից իւրեանց արկին յընծայսն Աստուծոյ, բայց նա ի կարոտութենէ իւրմէ զամենայն զկեանս իւր՝ զոր ունէր արկ» (Ղուկաս, ԻԱ, 1—4):

որում պատիւ՝ պատի՛ւ[11]: Քրիստոնեայն գովէ զարժանաւորն գովեստից՝
7 ո՛չ հայելով յերեսն, և / արժանի է տասն անգամ վրիպիլ ի գովելն, քան
առ անգամ մի ի պարսաւելն:

ՊՐՈՖ. Պ. Հ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ

---

[11] «...որում պատիւ՝ պատիւ...»—համեմատի՛ր Պողոս առաքյալի՝ հռովմայեցիներին ուղղված թղթի հետ (ԺԳ, 7). «Արդ՝ հատուցէք ամենեցուն զպարտս. որում զհարկ՝ զհարկն, որում զմաքս՝ զմաքսն, որում զերկեւղ՝ զերկեւղն, որում զպատիւ՝ զպատիւն»: